

jalna samosvijest — njihovo oslobođanje (vidi: § 162. *Filosofije pravila*).

Riječ je, dakle, o identitetu svrha, interesa, to jest, o svijesti o jednosti, ili o ljubavi koja tu ne bi imala da ističe neku posebnu svrhu. Međutim, budući da je *obitelj* u običajnosti mišljena zapravo kao jedna primarno ekonomsko-socijalna zajednica, bazišća na postojećem pozitivnom pravu unutar države, Hegel ipak ni tu ne zaboravlja ono što se epohalno izrazilo *pravom posebnosti subjekta* koje nadilazi i po smislu daleko premašuje svaki mogući *pravni odnos* (čak i u njegovu spekulativno-povijesnom obliku), pa prema tome i to pozitivno pravo, upravo svojim momentom subjektivnosti i unutrašnjosti. Stoga on odmah naglašava tu bitnu razliku koja može da se manifestira čak i unutar same obitelji, naime: *razliku između ljubavi i prava*, ili kako on to kaže: »Pravo na ljubav jeste drugo od onoga na strogo ili određeno pravo, to jest ovo važi samo ukoliko su oni (dakle, članovi obitelje, supružnici, M. K.) osobe, i što utoliko svakome posebno pripada u dio, i polazeći od udjela (učešća), jer pravo ide samo na stvari i učinke stvari« (bilješka uz § 159. *Filosofija prava*). Ovdje je riječ o bračnom pravu koje, kao takvo, ne može, dakako, da pretendira istodobno i na bezuvjetnu i slobodnu ljubav, premda ona ne mora biti isključena. Od prava se, pak, ne da *ljudski živjeti*!

Hegela, međutim, smeta jedno: to što je ljubav osjećaj i stoga i nešto prirodno, što samim sobom još ne garantira općenitost kao pravu dimenziju duha, pa je ljubav samo »kolebljivo, nepostojano predvjerje duha«, i u tom smislu, s jedne strane, već moment samosvoješćivanja subjekta i napuštanje njegove sirove zatvorenosti u sebe, puke prirodne neposrednosti i partikularnosti, a s druge strane, upravo kao takva, još uvijek nesigurno tlo za objektivno potvrđenje pojedinca u zajednici, koja u liku države ima da se izdigne nad sve pojedinačno, pa time joj i ljubavima biti primjerena u obitelji kao jednom momentu običajnosti. Zato on u tom smislu doslovno kaže:

»Pravo obitelji sastoji se zapravo u tome što njezina supstancialnost treba da ima opstanak: to je, dakle, pravo spram spoljsnosti i spram izlaska iz tog jedinstva. Na protiv, međutim, ljubav je opet neki osjećaj, nešto subjektivno, prema čemu sloga sebi ne može pribaviti važnost (vrijednost). Ako se, dakle, zahtijeva sloga, to onda ona može da se uvjetuje samo u odnosu na takve stvari koje su po svojoj prirodi izvanjske, a ne pomoću osjećaja« (*Filosofija prava*, § 159, Dodatak).

Ne treba ovdje mnogo razmišljati da bi se vidjelo kako smo ostali u alternativi: ili vanjske stvari, ili osjećaj ljubavi. A čemu tu dati prednost? Odatle, prema Hegelu, implicite proizlazi jedno, i tu je on u pravu: U građanskoj obitelji (braku) objektivno loše stoji s *ljubavlju*, jer ona tu, kao nešto subjektivno, unutrašnje, intimno-ljudsko i tjelesno-duhovno-smisleno, kao otvoreni vitalitet same dubine života, zapravo smeta, a ako je imala, onda je čista slučajnost koja ima da bude podvrgnuta nužnosti građansko-kapitalističkih robno-novčanih odnosa i profiti!

Odatle, onda, bez sentimentalnosti, u Hegela sasvim konkretno slijedi: *prvo*, osnovni zadatak obitelji u odgoju djece, i drugo, raspadanje obitelji na samostalne elemente (članove) u građanskom društvu atomiziranih pojedinaca-privatnika (privatnih vlasnika).

Pri tome, u objektivnom pogledu, pravo odnosi prevagu nad *ljubavlju*, to jest, ono izvanjsko nad unutrašnjim. Odnos pomoću ili posredstvom stvari podvrgava sebi *neposredni ljudski odnos* dvaju biće, muškarca i žene, ili njihovo uzajamno djelatno posredovanje kao činjenje sebe i drugoga. To pak i nije ništa drugo do li ono što Marks naziva *postvarenjem*, što se u građanskom društvu robne proizvodnje, kapitala i rada, pokazuje kao sama supstancialna priroda svakog mogućeg odnosa i načina života!

Stoga ljubav i za Hegela ostaje nužno samo jedno nerazrješivo i nerazrješeno — protivurjeće!

To protivurjeće, međutim, ostaje tako dugo na snazi (i zato »nerazrješivo«), dokle god ljubav bude primoravana da se postavlja na njoj izvanjsku, unutrašnje posve tuđu osnovu, dokle god bude silom određenog načina života, ili točnije: *proizvodnja* života utpravane u njoj neprimjerenje okvire poput Prokrustove postelje, gdje joj se podsjeca ono bez čega ona — kao najčišći, upravo poetski izraz ili fantazijsko ispoljavanje čovjekova vitaliteta — ne samo da kržljavi, vene, oduoire, nego se raspada, iščezava i pervertira u najponiznijim, najnedostojnijim i upravo stoga nehumanim oblicima opstanka. Ako joj se, naime, podrezuje *spontanost* u njezinoj najljudskoj neodređenosti, strastvenosti i tjelesno-duhovnoj otvorenosti! Jer »snaga« ljubavi (govoreći ovdje i protivno Hegelu u tom smislu) sastoji se, naime, upravo u tome što njezin vitalitet nije *samo ili isključivo* duhovnoga, nego i prirodno karaktera (oblikovana ili poetski »idealizirana« ljudska tjelesnost). Dakle, što kao ono prizvedeno ili ono »treće već ulazi u idealitet svijeta (običajnosti), odnosno što je sama već jedan — bitni! — moment toga idealiteta, ali ujedno svoje životne sokove također dobiva (tjelesnim spajanjem i potpunim predavanjem

(»iščezavanjem« jednog u drugome) spolova. Hegel i sam ironizira tzv. »platonsku ljubav«, kao što je već rečeno.

Uostalom, o kakvoj je to »pukoj prirodnost« riječ, ili o kakvom je to »čistom osjećaju« riječ, kad je ljubav već određena, baš kao to *proizvedeno*, dakle, u *idealitet* svijeta kao vremena otvoreno, a to znači: već djelatno osmišljeno *treće?* Ne protivurjeći li Hegel time samome sebi, i to u bitnome? Jer ono što ukida i premašuje tu »prirodnost« ljubavi, potvrđujući se sad svačak snažnije kao moment običajnosti (dakle, u jednom socijalno-ekonomskom konkretumu, odnosno historijski-specifičnoj zajednici), *nije više ljubav sama* kao to uzajamno strastveno oblikovanje ili tvoreњe (Bildung) u punoći prirodno-erotično-ljudsko-duhovnog odnosa, nego je to sada upravo već bitno nešto drugo: *brak, obitelj, roditeljski status, djeca i odgoj djece*. Pri tome se za samoga Hegela čitav taj bračno-obiteljsko-roditeljski krug (kao primarno ekonomsko-pravna socijalna jedinica) i njegov bitni smisao zapravo *raspada* odrastanjem djece i njihovim pretvarjanjem u — *članove* (atomizirane) građanskog društva. Odatle bi onda proizlazilo da od tog događanja ljubavi ne preostaje više ama baš — *ništa?* Ili možda jedino: *prijateljstvo* (kao što to, također, misli E. Blok u: *Das Prinzip Hoffnung* I, Suhrkamp V. 1969, naročito str. 379—380), *uzajamno pomaganje, životno vegetiranje i — čekanje smrti?* Zar je ljubav »rezervirana« samo za najmlađi i najnezrelijiji uzrast? Možda — u ljudski-samosvjesno-emotivno nezrelijim pojedinicama?

Međutim, slijedeći sâm duh čitatve Hegelove misli, moralo bi se ustvrditi kako je za taj, tzv. mlađenacki uzrast karakteristično upravo to da ta mladost (gleđana u biološko-psihološkoj dimenziji) *često još nije postala dovoljno mlađa* da bi dozrela do nivoa istinske erotičnosti i strastvenosti, do punoće i finoočne intimiziranja svog svijeta u događanju ljubavi, kao istinskom načinu postajanja društvenosti i ljudskosti biće u drugome i pomoći njega, kao *samosvjesnog povratka* k sebi samome u svoju osmišljenu ljudsku prisobnost u odjelovljenju jedine istinske potrebe čovjekove: *potreba za drugim čovjekom* (Marks). Jer — tu treba da se razumijemo — ovdje je stalno riječ o *ljubavi*, a ne o *pukoj seksualnosti* (seksualnoj potrebi i požudi), ne o biološkom *održanju vrste i razmnožavanju*, ne o njezinu održavanju po instinktu, kao (životinjskom) nosiocu i impulsu parenja između muščjaka i ženke. Isto tako nije riječ ni o primativno-sirovu odnosu muščarca prema ženi »kao plijenu i služavci zajedničkog uživanja«, kako to izvrsno formulira Marks, pa čemo to mjesto navesti u cijelosti:

»U odnosu prema ženi kao plijenu i služavci zajedničkog uživanja izražena je beskrajna degradacija, u kojoj čovjek postoji za sebe samog, jer tajna tog odnosa ima svoj *nesumnjiv*, odlučan, otvoren, otkriven izraz u odnosu muščarca prema ženi i u načinu, kako se shvaća *neposredni, prirodni generički odnos*. Neposredan, prirodan, nuanžan odnos čovjeka prema čovjeku jest *odnos muščarca prema ženi*. U tom *prirodnom generičkom odnosu*, odnos čovjeka prema prirodi neposredno je njegov odnos prema čovjeku, kao što je odnos prema čovjeku neposredno njegov odnos prema prirodi, njegovo vlastito *prirodno određenje*. U tom odnosu pokazuje se, dakle, na *osjetilan* način, svedeno na očiglednu činjenicu, to koliko je ljudsko biće postalo čovjeku priroda, ili koliko je čovjek postao i koliko je sebe shvabiće. Iz tog odnosa može se, dakle, prosuditi cijelokupan stupanj čovjekova obrazovanja. Iz karaktera toga odnosa slijedi, koliko je čovjek postao i koliko je sebe shvatio kao generičko biće, kao čovjek; odnos muščarca prema ženi *najprirođeniji* je odnos čovjeka prema čovjeku. U njemu se, dakle, pokazuje koliko je *prirodno* čovjekovo odnošenju *ljudsko*, ili koliko je ljudsko biće njemu postalo *prirodnim bićem*, koliko je njegova *ljudska priroda* postala njemu *prirodom*. U tom se odnosu, također, pokazuje koliko je čovjekova potreba postala *ljud-*

ahneta bučko žuta ptica

Bokal,
kolonjska voda
i
žuta ptica

Pevaju sveće
rasterćenja,
dok plamen
u zrcalu
svolu noć traži.

Na hridi
pesme zaboravljene
bokal,
kolonjska voda
i
žuta ptica.

S rusinskog
preveo Mihailo Ramač

predrag vrabec građevina

Stanuje: kuća, djete, gumb
u Stanobuhu
stješnjrenom trbuhi
prvog i drugog kata
Majke

okrečeni, ožičeni, oružani
u prstencu sperme: de lux
(čitaj — eksluzivno!)

I na kraju
uvijek, stoji čvrsto zdanje apstrakcije.

*

Što moj otac ima
Moj otac — teškotonac
praiskonac
u sabranim djetima ima:
pimpl, pimpl, klima
i klasičan primjer sina
vrapca (av, av) avangardca